

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1994

6

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1995, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag:

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0510-X

PALEO-AKTUEEL

6

redactie

Mette Bierma

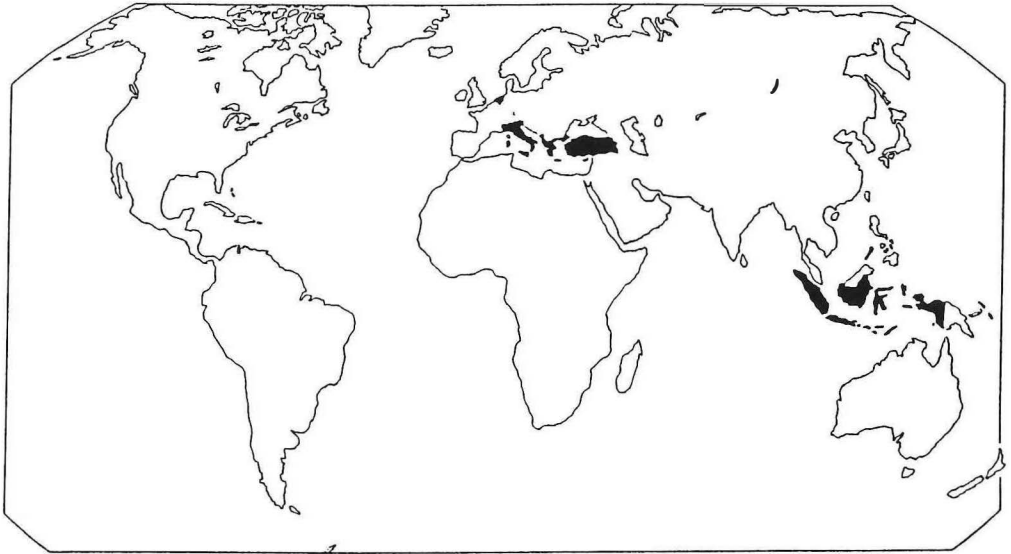
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

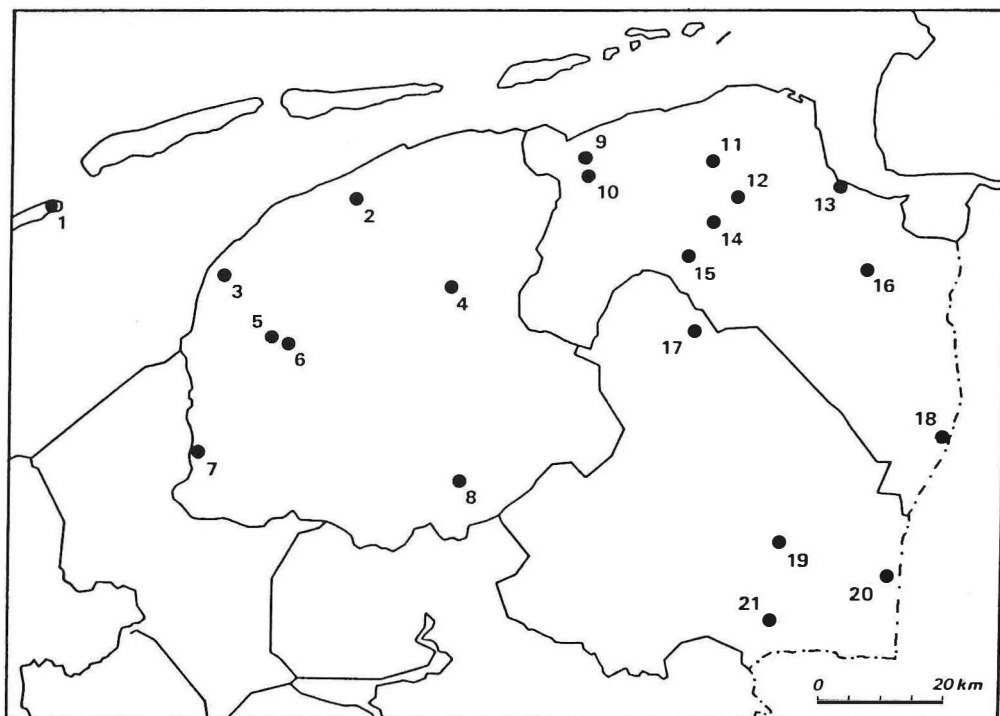
Groningen, 1995

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland en Turkije

In deze aflevering uit Noord-Nederland

1. Oost-Vlieland; 2. Hallum; 3. Wijnaldum; 4. Suameer; 5. Wommels; 6. Oosterend; 7. Hindeloopen;
8. Oldeholtwolde; 9. Ulrum; 10. Houwerzijl; 11. Toornwerd; 12. Lellens; 13. Heveskes; 14. Thesinge;
15. Groningen; 16. Midwolda; 17. Yde; 18. Hasseberg; 19. Schoonoord; 20. Barger-Compascuum;
21. Dalen.

INHOUD

D. STAPERT	
De vuistbijl van Oldeholtwolde (Fr.)	9
L. JOHANSEN EN D. STAPERT	
‘Vuur-stenen’ in het laat-Paleolithicum	12
H. WOLDRING	
Palynologische aanwijzingen voor akkerbouw in het 10e millennium BP in Centraal-Anatolië?	16
B. BOEKSCHOTEN EN D. STAPERT	
Tijd slijt	20
D.L. BEKKER	
Leang Burung 2: 10.000 jaar continue bewoning?	23
A.L. BRINDLEY	
Datering van bouw en gebruik van de Papeloze Kerk (D49), op grond van het aardewerk	27
A. UFKES	
Een bijzondere scherf uit Kolhorn (N.-H.)	30
J. HIELKEMA	
Een onderzoek naar de vondstcontext van de bronzen bijlen die in Noord-Nederland zijn gevonden	34
O.H. HARSEMA	
Een bronsstijldhuis gebouwd bij Emmen (Dr.)	37
H.A. GROENENDIJK EN W.A. CASPARIE	
XXVII (Bou) Hasseberg (Gr.). Een daloversteek in een Westerwoldse ‘ril’	41
J.M. BOS, J. SCHEFFER, E. TAAYKE EN H.T. WATERBOLK	
De kolonisatie van de Friese klei: opgraving Wommels-Stapert (gem. Littenseradiel, Fr.)	45
O.H. HARSEMA	
Nieuwe ijzertijdontdekkingen onder het oude bouwland van Dalen (Dr.)	49
J.M. PASVEER	
Archeologisch onderzoek in Irian Jaya. Verslag van een eerste oriënterende reis	53
G.J. DE LANGEN	
Archeologische terreinwinst. Pleidooi voor archeologische erfgoedplanning in Friesland	56

G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T.M. PERGER, S. WENTINK EN M.H. WISPELWEY Tussen beleid en wetenschap. Tussentijds bericht over het project Bescherming Op Maat in Friesland	60
J.M. BOS Terpzoelen	64
P. ATTEMA Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome; de Sezze survey, Italië	67
ZOÏ MALAKASIOTI, VASSO RONDRI & REINDER REINDERS Groninger bijdrage aan Griekse monumentenzorg	71
J. SCHEFFER Archeologische veldverkenningen in het ruilverkavelingsgebied Wommels (Fr.)	75
J. SCHELVIS Mijten op de achtergrond. Belang, definitie en mogelijke herkomst van de achtergrondfauna in subfossiele mijtenfauna's	78
A.T. CLASON Het Jacobschaap, een oud Nederlandse ras?	82
R. BAKKER Stuifmeel van veldzuring en schapezuring: aanzet tot ecologische en archeologische interpretatie	85
A.D. DE VRIES EN S. BOTTEMA De paleohydrologie van het Reestdal (Dr.)	89
M.C. GALESTIN Egyptisch godinnenpaar op Groninger wierde?	91
J. BANDEL, A. BRENNAN, H. HALICE, K. VAN DER MEULEN, J. NICOLAY, M. ROOKE, E. VAN DER SCHAFT, J. VELDHUIS EN M. WIGGERS Speurtocht naar de vindplaats van 'het meisje van Yde' (Dr.)	94
S. BOTTEMA Het ontstaan van het veentje van het meisje van Yde (Dr.)	96
S. BOTTEMA Het oppervlaktemonster: de relatie tussen stuifmeelregen en vegetatie	99
T. LOOIJENGA Toch runen uit Wijnaldum (Fr.)?	102

A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch antropologisch onderzoek van de crematie van Wijnaldum (Fr.)	106
A.G.F.M. CUIJPERS, H.A. GROENENDIJK & P.B. KOOI	
Een grafveld uit de vroege middeleeuwen bij Lellens (Gr.)	109
E. KNOL	
Een nieuw ontdekt vroegmiddeleeuws grafveld: Ulrum-de Capel (Gr.)	112
J.W. BOERSMA	
Een 'inkijkoperatie' in de wierde Heveskes (Gr.)	115
A. JAGER	
Twaalfde-eeuwse bewoningssporen te Suameer (Fr.)	119
A. ZWART	
Thesinge (Gr.) via de boor: veen, klei, woudgrond en het klooster Germania	123
P.B. KOOI	
Op ieder potje past een deksel	127
J. MOLEMA	
Een steenhuis te Midwolda (Oldambt, Gr.)	129
B. HUIZENGA EN A. JAGER	
Onderzoek naar de diaconie van Oost-Vlieland	133
J.M. BOS, J.M. PASVEER EN T.B. VOLKERS	
Uit de illegale snijkamer? Vondelingen uit Hindeloopen (Fr.)	135
A.F.L. VAN HOLK	
Thuishaven Groningen	138

HET ONTSTAAN VAN HET VEENTJE VAN HET MEISJE VAN YDE (DR.)

S. Bottema

Het veentje waarin het meisje van Yde gevonden werd (Bandel et al., deze bundel) is er één uit een serie van vier, gelegen op de westflank van het dal van de Runsloot tussen Yde en Donderen (gem. Vries). De topografische kaarten suggereren dat het om pingoruïnes gaat, overblijfselen van vorstheuvels ooit ontstaan in zijdalletjes van de Runsloot. Het karakter van het meest zuidelijk gelegen veengat (het Boekweitenveen), het ten noorden van het onderzochte veentje gelegen Ronde Veen en een nog noordelijker gelegen naamloze depressie, wijzen daarop.

Hoe is het veentje van het meisje ontstaan?

Op de topografische kaart van 1899 (blad 133 Vries, 1:25.000) staat een kronkelend stroompje aangegeven dat door de vindplaats loopt en waarin de veenput zichtbaar is. Dat zou geheel in de genese van pingo's en pingoruïnes passen. Watertransport is nodig voor het aangroeien van de pingo-ijskern en dit transport kan in verband gebracht worden met de aanwezigheid van een dalletje. Op de topografische kaart van 1958 is een ringwal om het veentje getekend. Als er een ringwal om een pingoruïne aanwezig is, hoeft dat geen verwondering te wekken, de wal is immers gevormd door van de pingo afglijdend materiaal. Als de depressie van een ringwal was voorzien kan er echter geen stroompje doorheen lopen, het zou er omheen gelopen hebben. Als het dat volgens de kaart niet doet, bestaat de mogelijkheid dat de loop door boeren via het inmiddels uitgeveende gat geleid werd. Op vroegere kaarten is deze ringwal niet te zien. Op het ogenblik is nog steeds reliëf langs het dal van de Runsloot te zien, ook westelijk van de depressies van het Ronde en het naamloze veentje. Het betreft hier geen ringwallen van pingo's, maar langwerpige ruggen die ooit parallel aan de westzijde van het dal zijn afgezet. In dat verband is ook de opmerking van J. Barkhof (Yde) interessant, dat er zich voor de ruilverkaveling

een zandrichel ten zuiden en westen van het onderzochte veentje bevond. Dit hoeven geen resten van een pingowal te zijn, maar kunnen ook opgewaarde zanden zijn, zoals er meer langs de Runsloot te zien zijn. Men kan zich afvragen of zij ooit gevormd werden tegen een bos/vegetatie gordel die zich langs de Runsloot en in de depressies bevond. Barkhof is pertinent in zijn opmerking, dat er geen richel aan de oostkant van het veentje van het meisje lag. Tijdens de ruilverkaveling van de zeventiger jaren werd de zandrug door de Cultuurtechnische Dienst in de depressie geschoven (zie Bandel et al., deze bundel). Het kan ook zijn dat het kronkelende loopje een deels natuurlijk, deels gegraven waterlossing betreft die het achterland, het 'veld', ontwaterde naar de Runsloot toe. De huidige sloot die door het in 1970 gedichte veentje loopt, wijst daarop.

Bandel et al. (deze bundel) tonen door boringen aan dat de depressie slechts 1,80 m diep is. Uit de boringen blijkt verder dat van een meersediment, karakteristiek voor pingoruïnes, geen sprake is. Er is mosveen vanaf de bodem gevormd; daarboven ligt een zwarte gliede-achtige laag, waarschijnlijk gevormd door drinkend en ploeterend vee.

Het 500 m zuidelijker gelegen Boekweitenveen is ruim 6 m diep. Palynologisch onderzoek leert ons dat het onderste deel (meersediment) vanaf het oudste deel van de Allerød, ca. 11.500 BP gevormd is. Dat wil zeggen dat het Boekweitenveen omstreeks die tijd water bevatte. Het stuifmeel van de berk voert dan de boventoon (60-70%), terwijl de den met 4-8% vertegenwoordigd is. Ericaceae en *Empetrum* zijn nog niet aanwezig. Zij verschijnen pas in het jongere deel van de Allerød en vooral gedurende de Jonge Dryas.

Het veentje waarin het meisje begraven werd, is 6 m ondieper dan het Boekweitenveen en als het afhankelijk was van grondwater zoals dat nu het geval is, dan moet het geruime tijd geduurd hebben voordat het grondwaterpeil zo hoog ge-

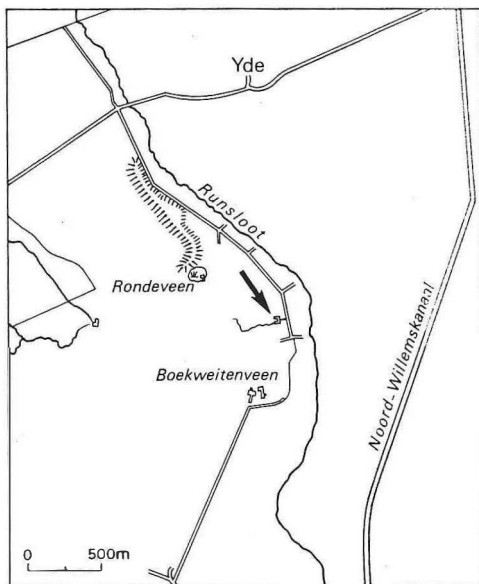

Fig. 1. Het veentje van het meisje van Yde in 1899. De pijl geeft de plaats aan.

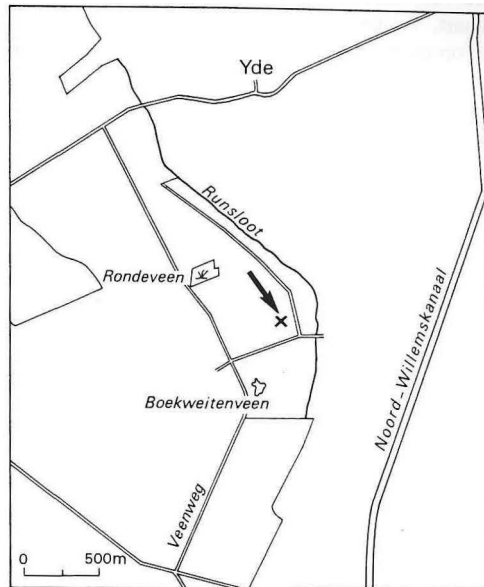

Fig. 2. Hetzelfde beeld in 1988. Het overzande veengat is met een kruis aangegeven.

stegen was dat ook in deze depressie water kwam. Het feit, dat zich in dit veentje veenmos ontwikkelde, terwijl in het Boekweitemveen eerst meersediment (gyttja) werd gevormd, lijkt er op te duiden dat het veentje van het meisje van Yde in het oudste stadium nauwelijks water bevatte en met veen dichtgroeide. Het ligt voor de hand om te kijken naar de stuifmeelinhoud van dat deel van het sediment dat ongestoord is. In het uitgeveende en later met zand gevulde gat blijkt op een diepte van 110-180 cm, gerekend vanaf het maaiveld, nog veen voor te komen.

Bij analyse blijkt dat het onderste materiaal grote overeenkomst vertoont met dat van het Boekweitemveen. Het is kennelijk ook gedurende de Allerød afgezet, in een klein beetje water waarin wat fonteinkruid groeide. Depressies op het Drents Plateau die in het laat-glaciaal water voerden, kunnen niet anders dan pingoruïnes zijn. Van de bomen was eigenlijk alleen de berk vertegenwoordigd. De vegetatie had een open karakter en er groeide nogal veel alsem, getuige de vrij talrijke stuifmeelkorrels van dit geslacht. Na enkele centimeters sediment verdwenen de stuifmeelkorrels van het fonteinkruid en dat wijst er-

op dat het beetje open water spoedig verdween. Er werd veen door *Sphagnum* gevormd; de 70 cm ongestoorde afzetting moet toegeschreven worden aan laatglaciale en vroeg-holocene afzetting die tot in het Boreaal gaat. De bovenste 7500 jaar ontbreken in ongestoorde vorm of zijn in de vorm van stuifmeel van rogge en heide door het bovenste Boreaal gemengd. Dit werd veroorzaakt door het beugelen, waarbij ook het veenlijk gevonden werd. De beugel zelf reikte niet verder dan 6 of 7 m. Het midden werd leeggehaald vanuit een drijvende houten bak waarin de beugelaar stond en waarin ook de veenbagger werd gestort. Toch liet men het bij vrij oppervlakkig beugelen. Men had immers de onderste 80-90 cm ook nog kunnen exploiteren. Op het moment dat dit veentje al verveend was, lag er in het nabij gelegen Hooge Veen, en ten dele ook in het Boekweitemveen, nog ruim voldoende oppervlakteveen voor men ook daar met de beugel hoefde te werken. Dat het kleine veentje van het meisje al uitgebeugeld was, moet met de eigendomsrechten te maken hebben. Gebruik en rechten van het betreffende gebiedje waren tot op zekere hoogte afwijkend van

de rest van het veld. Tussen 1850 (Militaire kaart, Assen, 1:50.000 nr. 12, 1853) en 1899 (Topografische kaart Vries, 1:25.000 nr. 133 verkend in 1899) werd immers juist dit stuk land ontgonnen en tot grasland omgevormd. In de dertiger jaren deed deze kavel dienst als jongveeweide en werden er door diverse boeren koppeltjes hokkelingen ingeschaard. Om het vee uit het veengat te laten drinken, is in die tijd modder langs de rand verwijderd die door het vee zelf werd veroorzaakt.

Hoe moeten we het verschil in waterniveau van de beide depressies, die qua ouderdom dus allebei pingoruïnes zijn, nu verklaren? De 4 m verschil in diepte lijkt weinig met een algemeen grondwaterpeil te maken te hebben. Waarschijnlijk bevatten beide pingoruïnes hetzelfde water dat van onderop omhoog kwelde. Dit water was afkomstig uit het onder druk staande reservoir dat zich onder de keileem/permafrostlaag bevond. Waar dit water door de afsluitende laag percoleerde, hebben zich pingo's gevormd. Toen het klimaat warmer werd, smolten de ijskernen af en de pingo's vervielen tot ruïnes, kuilen in het oppervlak die door lekken in de permafrost met water werden gevuld. Toen de permafrost gesmolten was, viel die druk weg. Het Boekweitenveen bleef door zijn diepte water voeren, maar in het kleine veentje 500 m verderop werd het snel droger. Er vormde zich geen meersediment maar het was vochtig genoeg om *Sphagnum*veen te laten groeien. Omstreeks het begin van de jaartelling, toen het meisje van Yde er in begraven werd, was het een volkomen dichtgegroeide vochtige plek in een gebied dat plaatselijk door heide gedomineerd werd. Men kon er zonder veel moeite doorheen lopen, hoogstens kreeg men natte voeten. Hoe de omgeving er toen uitzag, kan niet aan materiaal van dit veentje onderzocht worden, dat is immers afwezig. Mogelijk is de periode van omstreeks het begin van de jaartelling echter nog in het Boekweitenveen, het Ronde Veen of het Hooge Veen aanwezig.

Als het in de ruilverkaveling dichtgeschoven veengat uit nostalgische overwegingen weer opengegraven wordt, zal archeologische begeleiding noodzakelijk zijn. Bij nauwkeurig onderzoek zal dan ook de bril die de heer Schuring, destijds eigenaar van een grutterswinkeltje in

Yde, er in de dertiger jaren bij het zwemmen verloor, teruggevonden worden.

Summary

The origin of the small peatbog near Yde (province of Drenthe), known from the find of a bog body (Bandel et al., this volume), was investigated by pollen analysis. The depression was filled in with sand during reclamation, but 70 cm of Sphagnum peat is still present in the central part. The pollen indicates that the depression contained some water during the latter half of the Allerød, after which moss peat developed. The depression is definitely a pingo scar, which can be correlated palynologically with a large pingo scar 500 m to the south. The small peatbog had completely filled with peat by the time the body was buried, about 2000 years ago.